

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verslagen

Klik, klik wie is de fotograaf? — Het klik(t) met Bion

Verslag van

VPPT webinar ›Reflections of the mind‹
[Digitaal, 17 maart 2021]

LUC HOLTHOF

Geïnspireerd door Bion nam emeritus professor doctor Rudi Vermote op 17 maart 2021 een publiek van zestig mensen digitaal mee in een verhaal over hoe de mind omgaat met indrukken, ervaringen en gevoelens. Transformaties tonen zich daarbij uiteraard in klinisch materiaal, maar ook foto's lenen zich hier uitstekend voor.

EEN INTEGRATIEF MODEL VAN PSYCHISCH FUNCTIONEREN

In een eerste deel legde Vermote zijn model van de ›mind‹ uit. Een integratief model waarin hij drie zones van psychisch functioneren onderscheidt en waarin meerdere bestaande modellen (Freud, Klein, Winnicott, Lacan, Bion) gepositioneerd kunnen worden. In 2019 heeft hij dit model als een herinterpretatie van Freuds structurele model gepresenteerd op de Anna Freud lezingen in Wenen. We beginnen bij de derde zone. Dit is een zone van ongedifferentieerdheid, een zone waarin er geen representaties zijn, geen vormen, geen onderscheid tussen zichzelf en de ander en tussen zichzelf en de omgeving. Er is in deze zone geen verlangen en geen angst. Het grootste deel van ons psychisch functioneren werkt op deze manier.

Het is een zone waar we geen toegang toe hebben, maar die ons grotendeels bepaalt. Bion zegt hierover dat deze zone het totaal onbekende is. Datgene wat men nooit kan kennen, omdat het niet gerepresenteerd is en net daar gebeuren de grootste psychische veranderingen. In de tweede zone komen al die vormeloze zaken in beweging, beginnen zich in vormen te zetten en aan elkaar te verbinden. Vermote gebruikt als symbool een ›spinnetje of molentje‹ dat dit proces in gang zet. Het psychisch functioneren in deze zone gebeurt associatief en is neurowetenschappelijk onderbouwd: het ›default mode network‹ met alle functies van fantasie, creativiteit, dromen, verlangens, schoonheid, lelijkheid en omgaan met anderen.

De eerste zone is het logisch-verbale systeem, de taal, het begrijpen, de techniek en vooral vormen die we kennen vanuit de cultuur. Het is de zone waar taal een zeer grote rol speelt.

De tweede zone is de zone van het dynamisch onbewuste, het freudiaanse onbewuste en het onbewust fantaseren van Klein. Het is in deze zone dat wij als psychoanalytische therapeuten aan het werk (zouden moeten) zijn.

De derde zone is de zone zonder woorden en voorstellingen. Voor Bion gaat het niet over het verschil tussen het bewuste en het onbewuste, maar tussen eindig en oneindig. Toegepast op het zone-model kan men zeggen dat de eerste zone eindig is door het talige denken. In de tussenzone is er een gemengd functioneren van eindig-oneindig of van ongedifferentieerd-gedifferentieerd zoals we weten uit dromen. Waar in de tweede zone sprake is van transformatie in K ligt de

klemtoon in zone drie op het oneindige, de zuivere ervaring of de transformatie in O.

HET ONBEWUSTE EN PSYCHOTHERAPIE

Het allerbelangrijkste nu in een therapie is om in contact te komen met deze derde zone met het niet gerepresenteerde, het niet gedifferentieerde. Volgens Bion is de beste manier daartoe om onszelf in een toestand van leegte te brengen en op die manier zo dicht mogelijk bij het onbewuste te komen: dus zonder verlangen en herinneringen, maar ook zonder begrijpen en zonder samenhang.

Interessant is dat Vermote een verschil maakt tussen horizontale en verticale vrije associaties. Horizontale vrije associaties zitten nog steeds meer op het niveau van het denken: dit doet me daaraan denken en dat doet me daaraan denken. Verticale vrije associaties hebben meer hallucinatoire kwaliteiten: plots komt er iets en men weet niet vanwaar het komt.

Als men in contact komt met die derde zone, is er een 'klik' (leuke knipoog naar de wereld van de fotografie). Plots voelt men een essentie als een wereld die opengaat met nieuwe verbanden. Toegepast op psychotherapie is de eerste zone de zone van het begrijpen, wat in een kort en oppervlakkig, maar geen langdurig effect resulteert. In de tweede zone geven we vormen aan ervaringen die er al waren: men krijgt meer mentale ruimte en dat is zeker helpend. Maar de echte grote blijvende veranderingen gebeuren in het contact met de derde zone.

EN NU FOTO'S BEKIJKEN

In het bekijken en analyseren van de foto's die Vermote toonde, wilde hij als onderzoeker twee hypothesen bestuderen: foto's van de eerste zone en soms ook uit de tweede zone kunnen best wel mooi zijn, maar soms zijn ze ook kitsch. Om van echte kunst te spreken is er altijd contact nodig met de derde zone.

Foto's uit de eerste zone tonen geen transformaties; ze kunnen technisch perfect zijn, maar laten geen creativiteit zien. De foto's raken niet. Foto's uit de tweede zone kunnen bestaan uit foto's waar een zekere verbeelding bij nodig is, maar die toch nog kitsch blijven: goed gevonden, maar waar weinig van uitgaat. Anderzijds zijn er foto's uit de tweede zone genomen door professionele fotografen die hun vak en de beeldtaal goed kennen en waar men allerlei transformaties ziet waardoor het beeld kunst genoemd kan worden, maar waar er geen contact is met de derde zone. Namen die hier aan bod kwamen zijn Cartier-Bresson, Kertész, Newton, Mapplethorpe en Gibson. Dan toonde Vermote foto's van kunstenaars waar iets in zit waardoor men een ander contact krijgt met de realiteit. Het is geen gekunstelde creativiteit, maar bijna iets transcendent. Harry Callahan die vaak zijn echtgenote Eleanor fotografeerde, slaagde erin beelden te maken die van binnen raken, die een klik geven. Vooral de foto van Catherine Deneuve genomen door Richard Avedon is voor Vermote bijna een transcendente foto. Hier raakt een soort realiteit waar men stil van wordt. Ook de foto van zijn zieke vader hoort thuis in de derde zone. Van verschillende oosterse fotografen zoals Shoji Ueda, Nobuyoshi Araki en Daido Morayama toonde Vermote foto's die in contact staan met de derde zone. Morayama is een gevierde fotograaf in Japan die al twintig jaar 's avonds en 's nachts met een 'point & shoot camera' door de straten van Tokio trekt. Zijn foto's tonen een manier van zien die meer is dan creativiteit. Tot slot waren er de prachtige foto's van Diane Arbus die met alle mensen die ze fotografeerde heel persoonlijke contacten had. We zagen foto's van een reus, een dwerg, een Siamese tweeling. Men voelt de kracht van de foto's op een geniale wijze. Voor Vermote hoort de reeks foto's die ze maakte over mentaal

gehandicapten bij de sterkste foto's die er bestaan.

ENKELE AFSLUITENDE REFLECTIES

Vermote sloot af met enkele bedenkingen rond therapeutisch werk: de taal brengt ons weg van het contact met de derde zone, hoe kunnen we dan spreken en toch hiermee contact houden? Daarnaast situeerde hij het werken in de overdracht in de tweede zone, wat maakt dat veel analytisch werk soms te lang duurt. Ten slotte had hij het over de rijke stilte die aanwezig is in de zone buiten representaties waarin woordeloos contact ongelooflijk mooi kan zijn. Deze thema's vormen mogelijk een opstap voor een volgende studiedag!

TOT SLOT

Dankzij deze lezing heb ik zeker meer interesse gekregen om stukjes van Bion te lezen, maar vooral toch ook om op een andere manier naar therapie te kijken. Omgaan met een paradox als leegte en volheid vraagt oefening, en mystiek en religie kunnen hier handvatten bieden. Naast film, literatuur en muziek heb ik kennis kunnen maken met fotografie als de zoveelste uiting van het oneindige. Een uitspraak van zenmeester Hakuin die Vermote op het einde van zijn lezing meegaf, vat het prachtig samen: 'Things are things because of the mind, the mind is the mind because of things'.

Over genocide en makom

Verslag van

8ième Congrès des Psychanalystes de Langue Française (CPLF). La Société Psychanalytique de Paris (SPP) & La Société Psychanalytique d'Israël (SPIS): 'Espace psychique, lieux, inscriptions' [Digitaal, 13-15 mei 2021]

MARC HEBBRECHT

Lang had ik uitgekeken naar dit congres dat al in 2020 zou doorgaan in Jeruzalem, maar vanwege de COVID-19 pandemie werd uitgesteld naar 2021. De congresorganisatie had in het voorjaar beslist om het congres via Zoom te laten plaatsvinden. Hoewel de coronacrisis in Israël beter onder controle is dan in West-Europa, heeft de organisatie er verstandig aan gedaan om het congres digitaal te organiseren. De omstandigheden in mei 2021 zijn beroerd door de hevige onlusten tussen Joden en Palestijnen in Oost-Jeruzalem met raketaanvallen vanuit de Gazastrook. De Israëlische collega's waren zichtbaar angstig. Aan het begin van zijn lezing gaf de Israëlische psychoanalyticus Michel Granek uiting aan zijn bezorgdheid over het escalerend geweld.

Vanuit Israël waren de internetverbindingen onstabiel, waardoor het verloop van het congres soms verstoord werd. Er werd gewaarschuwd dat een onderbreking mogelijk kon worden, want de sprekers zouden ook wel naar een schuilkelder moeten verhuizen. In Israël is men wel wat gewend: onze collega's worden voortdurend geconfronteerd met trauma, niet alleen de actuele terreur, maar ook de verwerking van vroegere traumata. Dit is het eigenlijke thema van het congres: het concept plaats (*lieu, espace, topique*) in de psychoanalytische theorie en de verwerking van collectief trauma na de tragedie van de Holocaust.

De CPLF-organisatie stuurt voor elk congres de teksten die gepresenteerd worden naar de deelnemers zodat ze zich goed kunnen voorbereiden en dit in werkgroepen van de eigen analytische vereniging bespreken, waarop de *keynote speakers* ook worden uitgenodigd. Op die manier komt een collectief denkproces tot stand. We werden ook aangeemoedigd om naast freudiaanse teksten (*Das Unbehagen in der Kultur* van Freud) Holocaust-literatuur (van auteurs zoals Kertész,